

IRAK TÜRKMEN FOLKLORU

Gazanfer PAŞAYEV*

Folklor, halk kültürünü bilimsel yöntemlerle derleyen ve inceleyen bilim dalıdır. Folklor bir bilim dalı olarak ortaya çıkmadan önce de halk kültürüne ait ürünler vardı. Ancak, bunların bilimsel yöntemlerle derlenmeye ve incelenmeye başlaması Avrupa'da XIX. yüzyıldan itibaren olmuştur.

Irak Türkmen Folkloruna ait malzemelerin derlenmesine, yayımlanmasına ve kısmen de incelenmesine ise XX. yüzyıl ortalarında başlanmıştır. Ata Terzibaşı, Şakir Sabir Zabit, Muhammed Hurşid, İbrahim Dakuki, Abdüllatif Benderlioğlu, İhsan Vasfi, Gazanfer Paşayev ve Suphi Saatçi bu konuda isimlerini anmadan geçemeyeceğimiz değerli araştırmacılardandır.

Kerkük Vakfı Yayınları arasında yayımlanan "Irak Türkmen Folkloru" Gazanfer Paşayev' in profesörlük tezidir. Paşayev 1960' lı yıllarda altı yıl Irak' ta çalışmıştır. Bu zaman zarfında Irak Türklerine ait folklor ve edebiyat malzemesini derlemiş, Azerbaycan'a döndükten sonra da derlediği malzemeleri tahlil edip diğer yörelerle karşılaştırarak şu kitaplarda okuyuculara ve araştırmacılara sunmuştur:

Kerkük Bayatları, (Düzenleyenler: Resul Rıza, Gazanfer Paşayev), Bakü, Azernesir, 1969.

Arzu Kamber Dastanı, (Düzenleyen: Gazanfer Paşayev), Bakü, Gençlik, 1971.

Kerkük Mahnıları, (Düzenleyen: Gazanfer Paşayev), Bakü, Gençlik, 1973.

* Editör ve Türkiye Türkçesine Aktaran: Mahir Nakip, Kerkük Vakfı Yayın Nu: 1, İstanbul 1998, 320 s.

İrag-Kerkük Bayatıları, (Düzenleyen: Gazanfer Paşayev), Bakü, Yazıcı, 1984.

Kerkük Tapmacaları, (Derleyip düzenleyen: Gazanfer Paşayev), Bakü, Gençlik 1984.

Gazanfer Paşayev, Altı İl Declé Fırat Sahillerinde, Bakü, Yazıcı 1985 (2. baskı 1987).

Kerkük Folklor Antologiyası (Derleyip düzenleyen: Gazanfer Paşayev), Bakü, Azernesir, 1987 (2. baskı 1990).

Gazanfer Paşayev, *İrag Türkmen Folkloru*, Bakü Yazıcı 1992.

Ayrıca Paşayev'in Irak Türkmenlerinin dilleri ve folklorları üzerine birçok makalenin yanında Azerbaycan ve İngiliz filolojisine ait çalışmaları da bulunmaktadır.

Gazanfer Paşayev' in titiz çalışmasının neticesi olan *İrag Türkmen Folkloru* adlı eser, araştırmacının engin bilgi birikimiyle zengin folklor malzemesini değerlendirmesi sonucu ortaya konmuştur. Bu eser Irak Türkmen folkloru üzerine Paşayev'in daha önce yapmış olduğu çalışmaların bir sentezi, tahlili, özüdür.

İrag Türkmen Folkloru kitap olarak basılmadan önce tefrika halinde 1992 yılının Eylül ayından başlayarak Bağdat'ta "Yurd" gazetesinde yayımlanmıştır.

Eserde Giriş' ten sonra üç bölümden oluşan inceleme kısmı, daha sonra ise Sonuç, Kaynaklar ve Kısa Sözlük yer almaktadır.

Araştırmacı "Giriş" te folklor hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Irak Türkleri, nüfusları, tarihleri, "Türkmen" adı, Irak Türklerinin konuştukları ağzın özellikleri ve Oğuz grubu içindeki yeri üzerinde durmuştur.

"Merasim Folkloru" adlı birinci bölüm inançları, yeminleri (and), duaları, bedduaları (alkış ve kargışları), falları, halk merasimlerini ve türküleri, merasim oyunlarını içine alır. Bu bölümde ele alınan konulardan birisi inançlardır. Irak-Türkmen folklorundaki inançlar, hayat ve merasimle ilgili inançlar, tabiat olayları, bitki ve hayvanlarla ilgili inançlar, yıldız ve mitolojilerle ilgili inançlar gibi kısımlara ayrılarak değerlendirilmiştir. Eserde halk arasında yaygın olan inançlardan söz edilmekte, bu inançların bazıları Azerbaycan sahasındaki inançlarla, zaman zaman da daha eski dönemlerle karşılaştırılmaktadır. Örneğin, bu inançlar içinde gökyüzü ile ilgili olanlardan ay ile ilgili olan şu inanç dikkat çekicidir. "Bir kişi önce

hilal sonra güzel bir yüz görürse ay boyunca bollukla karşılaşacağına inanır. Dua okur ve *'seni gördük bolluğa karşılaşacağız.'* der”.

“Salı günü traş olmak, çocuk beşiğini boş sallamak, doğumundan 40 gün geçmemiş çocuğun yanında ağlamak, birisinin elbisesini vücudundan çıkarmadan dikmek, geceleyin aynaya bakmak, geceleri ev süpürmek vb. ise eserde verilen uğursuzluk getiren inançlar arasında yer almaktadır.

İkinci bölüm "Lirik Tür" olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde hoyrat ve maniler, halk türküleri, ninniler, mani-bulmacalar incelenmiştir. Bu bölümde ele alınan konulardan en dikkat çekeni hoyratlardır. Anlatılmak istenen düşüncenin cinaslarla etkili biçimde anlatılmasını sağlayan ve Irak Türkmen folkloru denince ilk akla gelen unsurlardan olan hoyratlar bu bölümde ele alınmış ve birkaç örnek verilmiştir:

“Yaz bele
Bahar bele, yaz bele
Katibin ne suçu var
Hudam demiş yaz bele”

“Yara meni
Derd meni, yara meni
Ya al, yaradan canım
Ya yetir yara meni”

Özellikle bu bölümde ele alınan mani-bulmacalar hakkında Paşayev “Mani-bulmacalar tam, ninniler ise kısmen bu güne kadar serbest tür olarak incelenmemiştir.” demektedir. Özellikle eserin mani-bulmacalar kısmı, Azerbaycan bayatıları ile Kerkük tapmacalarının karşılaştırılarak incelendiği dikkat çekici bölümlerdendir.

"Epik Tür " adı verilen üçüncü bölümde ise masallar, atasözleri, deyimler, bilmeceler, fıkralar ve destanlar değerlendirilmiştir. Bu bölümde ele alınan konulardan birisi atasözleridir. Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenen atasözlerinin Irak Türkmen folklorunda bayatı ve laylalarla da kullanıldıklarından söz edilmiştir. Paşayev, Irak Türkmen folklorunda bayatı ve laylalarla kullanılan onlarca atasözü ve deyim mevcuttur demektedir ve bayatı ve laylaların atasözlerinin kullanıldığı mısralarından birkaç örnek vermektedir:

“Keçme namerd köprüsünden,
Koy aparsın su seni”

“Eğri ağaç düz olmaz,
Rende vursan yüz yerden”

Paşayev, Irak Türkmen folklorunda bütün mısraları atasözünden oluşan bayatılara da şu örneği vermiştir:

“Ekme bitmeyen yere
Can ver itmeyen yere
Ayaglar nece varsın
Könül getmeyen yere”

Eserin "Kaynaklar" bölümünde yer alan Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve Diğer Dillerde şeklinde üç bölümde toplanmış olan zengin bibliyografyaya baktığımızda eserin ne kadar ayrıntılı bir inceleme sonunda ortaya konduğunu bir kez daha anlamaktayız. Yazar, eserini hazırlarken pek çok kaynaktan yararlanmışır. Bunların dışında 1962-1966, 1972-1975 yıllarında bilimsel araştırmalar yapmak üzere Irak' ta bulunduğu yıllarda elde ettiği kaset ve bin sayfadan fazla folklor örneğinden yararlanarak eserini hazırlamıştır.

En sonda yer alan "Kısa Sözlük" bölümü ise sadece bazı kelimelerin yöresel anlamlarını vermek amacı ile eklenmiştir. Azerbaycan Türkçesi ile Kerkük Türkçesi arasında mevcut farkların çok az olmasından dolayı yazar kitabın sonuna ayrı bir sözlük eklemeyi söylemektedir.

Gazanfer Paşayev'in eseri Irak Türkmen folkloru üzerine bugüne kadar yayımlanmış en kapsamlı ve en titiz çalışmalardan birisidir. Bütün Türk toplulukları için ayrı ayrı bu tür çalışmalar yapıldığı takdirde zengin Türk kültürünün dünya kültürü içindeki yeri daha iyi bir biçimde anlaşılacaktır.

Böyle bir çalışma ile Irak Türklerine ait folklorik malzemeyi başarılı bir şekilde bir araya toplayan, tahlil ve karşılaştırmasını yaparak değerlendiren Gazanfer Paşayev'i, bu değerli eseri Türkiye Türkçesine aktaran Mahir Nakip'i, eseri yayımlayarak ilim alemine kazandıran Kerkük Vakfı'nı kutluyor, bu tür çalışmalarının devamını diliyoruz.

Jale Demirci